

JESZENSZKY GÉZA

TRIANON MEGHALADÁSÁNAK GÖRBE ÚTJA

Lehetünk-e a 21. század nyertesei?

A két háború között a magyar külpolitika – érthetően és helyesen – arra törekedett, hogy a határok igazságtalanságára és a magyar kisebbségekkel szembeni elnyomásra hivatkozva elnyerje az európai hatalmak támogatását a trianoni békeszerződés területi rendelkezéseinek a fölülvizsgálatához, a revízióhoz.¹ Ebben minden politikai erő egyetértett, azzal a különbséggel, hogy a kommunisták (a betiltott kevés hazai és a Moszkvában működő, úgynevezett III. Internacionálé) a Szovjetuniótól és az onnan gerjesztett forradalmaktól remélte „az imperialista rablóbéke” eltörlését. Az utódállamokhoz került több millió magyar – ha lehet – még a csonka országban maradtaknál is jobban várta ezt. A magyar zsidókkal együtt.

Trianon és zsidó nemzettársaink

Ritkán gondolunk bele abba, hogy Trianon mit hozott a magyar zsidóság számára. Az 1920-ban akarattal ellenére Magyarországtól elcsatolt három és fél millió magyarba beletartozott – mindig bele is számoltuk – a zsidó származásúak mintegy félmillió létszáma. „Az erdélyi, túlnyomórészt magyar anyanyelvű zsidóság történelmi végzetként élte meg Trianont.” A román hatalom már az 1920. évi népszámlálásnál elrendelte, hogy „a Mózes-vallásúakat” külön nemzetiségként kell számba venni, s így az új Nagy-Romániában a zsidók létszáma elérte a 800 ezret, de az erdélyi zsidók kevés közösséget éreztek a teljesen más kultúrájú bukovinai, regáti vagy besszarábiai hittestvéreikkel. A királyi Romániában hagyományosan erős volt az antiszemitizmus, amely átterjedt Erdélyre is. A részben Bukarestből érkezett román diákok 1927 decemberében megtámadták Nagyvárad, Bánffyhunyad, majd Kolozsvár zsidó lakóit és azok házeit, üzleteit, templomait. 1940. augusztus 8-án a bukaresti parlament elfogadta a Zsidó Statutumot, amely a zsidók jelentős részét megfosztotta az állampolgárságtól és megtiltotta a keresztényekkel kötött házasságot. Mindezek alapján érthető, hogy Kolozsvár zsidó la-

¹ E törekvések és eszmei hátterük alapos összefoglalása Zeidler Miklós: *A revíziós gondolat*. Kalligram, 2009, Pozsony

kossága is nagy örömmel fogadta a II. bécsi döntést, 1940. „szeptember 11-én kokárdát tűzött a gomblyukába és lelkes éljenzéssel üdvözölte a bemasírozó magyar csapatokat.”² „A magyar államból való kiszakadás ténye legalább olyan fájdalmasan érintette a zsidóságot, mint a magyarságot. Az erdélyi zsidó életérzést az is meghatározta, hogy a huszonekét év alatt a román hatóságok célja egyértelműen az volt, hogy az erdélyi zsidóságot anyanyelvétől és a magyar kultúrától elszakítsák. A zsidó közösségeknek csupán román vagy héber nyelvű iskolákat volt szabad fenntartaniuk. Ám ezekben az iskolákban sok tanár – titokban, a hatalmi tiltás ellenére – magyarul tanított. Így a zsidó diákságban a magyar nyelv és kultúra iránti elkötelezettség megmaradt. A zsidóság túlnyomó többsége, a román asszimilációs nyomás ellenére, továbbra is magyar anyanyelvűnek vallotta magát, és osztozott mindazokban az érzelmekben, várakozásokban és illúziókban – az irredenta álmokat beleértve –, amelyek jellemzők voltak a trianoni országban maradt vagy az utódállamokba szakadt magyarokra.”³ Senki sem hiheti, hogy a zsidók 1918 előtti asszimilációját valamiféle opportunizmus diktálta. „A romániai, erdélyi magyar zsidóság [...] nyolcvanévi román fennhatóság alatt, annak agresszív nemzetiségi politikájával dacolva, megőrizte a nagyszülők idejében asszimilált magyar nyelvet és kultúrát. [...] tették mindezt azonnali, saját érdekeik ellenében. Még a holocaustot követő évtizedekben is. [...] az Erdélyből emigrált magyar–zsidó családok többsége Izraelben vagy Amerikában továbbra is ápolja a csempészárúként kivitt magyar kultúrát.”⁴ Az izraelita vallású magyarok hozzászámítása nélkül Észak-Erdélyben a magyarság számaránya nem érhetne volna el az 1941-es népszámláláskor kimutatott 53,6 százalékot, sőt, valamivel az abszolút többség alatt maradt volna.

A II. világháborús emberveszteségünknek a felét a meggyilkolt magyar zsidók teszik ki. A megnagyobbodott országban az 1941-es népszámlálás 725 005 zsidó vallását talált, ez az összlakosság 5 százalékát tette ki. Ebből 324 026-an éltek az 1938 és 1941 között visszacsatolt területeken. Legalább százezer volt a csak részben zsidó származású, illetve valamely keresztény felekezetre áttért, de a faji törvények szerint zsidónak minősülők száma. A munkaszolgálatban, a haláltáborokban és

² Lówy Dániel: *A Kálváriától a tragédiáig. Kolozsvár zsidó lakosságának története*. Koinónia, 2005, Kolozsvár, 101–121.

³ Tibori Szabó Zoltán: *Kettős kisebbségben. A zsidóság Észak-Erdélyben*. In *História*, 2004/2–3.

⁴ Erdélyi Lajos: *Magyar zsidók Romániában, Erdélyben*. In *Múlt és Jövő*, 2000/1, 25–27. Idézi Borsi-Kálmán Béla: *Öt nemzedék, és ami előtte következik ... A temesvári levante-pör 1919–1920*. Noran-Kiadó, 2006, Budapest, 220.

a magyar területen történt vérengzések és kegyetlenkedések nyomán 500-600 ezer között van az elpusztult magyar zsidók száma, ezeknek nagyjából a fele, 266 886 (lehet, hogy valamivel több) a visszacsatolt területeken élt.⁵ Ha elfogadjuk, hogy döntő mértékben Trianon vitte bele Magyarországot a II. világháborúba, akkor a magyar vészidőszak sem választható el a békediktátumtól.

A határrevíziós törekvések eredményei

Nincs itt tér rámutatni akkori külpolitikánk következetlenségeire és az elkövetett súlyos hibákra. Nem csak a kisantant egysége és merevsége gátolta a méltányos határkorrekciót, a fő hiba az volt, hogy brit és francia részről a kormányok a precedenstől tartva ragaszkodtak a területi *status quo* fönntartásához. Az 1920-as években azonban Nagy-Britannia gazdasági kérdésekben, így a népszövetségi kölcsön és a jóvátétel ügyében támogatta Magyarországot.⁶ Rothermere lord (a Monarchia fölosztásáért annyit tevő Northcliffe öccse) magyar határrevíziós sajtókampányát viszont kormánya erősen rosszalta, hatása inkább csak Magyarországon volt. 1930-ban Lord Londonderry elnöklete alatt megalakult az Angol–Magyar Társaság, programja az etnikai alapú revízió, tehát a határmenti területek visszacsatolása volt. 1932. november 23-án Churchill az Alsóházban a danzigi korridor és Erdély ügyének újratárgyalását javasolta, és ezzel MacDonald miniszterelnök és Simon külügyminiszter is egyetértett.⁷ 1933-ban 16 képviselő indítványt terjesztett az Alsóház elé, hogy a brit kormány a Népszövetségben vesse föl a trianoni békeszerződés módosítását. Az év novemberére már a parlament 161 tagja írta alá az előterjesztést, ehhez valamennyi pártból csatlakoztak politikusok. Llewellyn-Jones kijelentette, hogy azért vált a magyarok barátjává, mert rájött arra, „mennyire elnyomják az utódállamok a magyar kisebbségeket”. Ő is egy nemzeti kisebbségnek, a velszi nemzetnek a tagja, így

⁵ Lévai Jenő: *Zsidósors Magyarországon*. Téka, 1948, Budapest, 473. és köv., valamint Randolph L. Braham: *The Politics of Genocide: The Holocaust in Hungary*. 2 vols. Columbia University Press, 1981, New York, alapján közli a fenti adatokat Bibó István: *Válogatott tanulmányok*. Szerk. Vida István. II. köt. 903. Vö. Szabó A. Ferenc: *Egy millióval kevesebben... Emberveszteségek, népesedési tendenciák és népesedéspolitikai Magyarországon, 1941–1960*. Pécs, 1998

⁶ A trianoni békeszerződés ratifikációs vitájában Magyarország mellett kiálló politikusok és a velük egyetértők (Lord Bryce, Lord Sydenham, Josiah Clement Wedgwood, Rhys John Davies) később is érveltek a magyar határok megváltoztatása mellett; az angol sajtóban megjelent levelekben, előadásokban és társadalmi eseményeken elmondott beszédekben rendszeresen szóltak a békeszerződés igazságtalanságairól.

⁷ Beretzky Ágnes: *Scotus Viator és Macartney Elemér: Magyarország-kép változó előjelekkel (1905–1945)*. Akadémiai Kiadó, 2005, Budapest, 69–70.

átérzi Magyarország problémáját.⁸ A Royal Society for International Affairs szakértője, C. A. Macartney megállapította, hogy a Duna-medencében az államok szoros gazdasági és politikai együttműködésére van szükség – egy méltányos, az etnikai viszonyokat figyelembe vevő határmódosítás után.⁹ A békéltetési politika és Chamberlain miniszterelnök heves bírálója, Winston Churchill 1939 júliusában Eckhardt Tibor kispap vezérnek kijelentette: „Ha ezúttal is kitaranak függetlenségük mellett, ha ellenállnak a német nyomásnak és háború esetén igyekeznek Lengyelországgal és az Önökkel szomszédos kis nemzetekkel együtt megakadályozni, hogy a németek elárasszák Közép- és Kelet-Európát, Magyarország revíziós igényei bőkezűen fognak kielégítést nyerni. Ha Magyarország megint a németek oldalán harcolna, ne csodálkozzanak, ha a legrosszabb vár Önökre.”¹⁰ Ha erősödő német nyomás vagy egy németbarát puccs nyomán megvalósult volna Teleki terve egy emigráns magyar kormány létrehozására,¹¹ akkor – tekintettel a németeket 1944 nyaráig lelkesen támogató szlovák és román politikára – Magyarországnak jó esélye lett volna megtartani a két bécsi döntésben visszacapott területeit. A világháborúba történő belépésig ugyanis Teleki Pál, de bizonyos mértékben még Horthy iránt is határozott bizalommal viseltettek mind Londonban, mind Washingtonban.

Röviden indokolt itt szólni a szovjet–magyar viszonyról is. Az előzményektől függetlenül 1939 augusztusa, a Molotov–Ribbentrop-paktum után nemcsak helyreállt a két ország között a diplomáciai kapcsolat, de mindkét fél törekedett annak elmélyítésére. Romániával szemben lehetséges és indokolt volt az együttműködés. 1940. július 3-án Molotov külügyi népbiztos közölte Kristóffy József magyar követtel, hogy „a szovjet kormány megalapozottnak tekinti a magyar területi követeléseket Romániával szemben és kész azokat támogatni a békekonferencián, ha ott kerülnének megoldásra.”¹² Nagy hiba volt elmulasztani a közös fel-

⁸ A magyar revízió az angol parlamentben. In *Magyar Külpolitika*, 1936. január, 17. évf. 1. sz. 12–13. Idézi Fürj Orsolya: *Magyarpárti lobbí a brit parlamentben a két világháború között*. In *Juvenilia IV. Debreceni bölcsész diákkörösök antológiája*. Szerk. Péte László. Debrecen, 2011, 77–86.

⁹ C. A. Macartney: *National States and National Minorities*. Oxford University Press, 1934, London, repr. 1968. Elemzése Beretzky 2005, 74–76.

¹⁰ A beszélgetésről – apróbb stilisztikai eltérésekkel – mind Eckhardt, mind Auer beszámolt visszaemlékezéseiben. Bán András: *Illúziók és csalódások: Nagy-Britannia és Magyarország, 1938–1941*. Osiris Kiadó, 1998, Budapest, 77.

¹¹ Nyári Gábor: *A washingtoni vonal. Teleki Pál kísérlete egy magyar emigráns kormány létrehozására*. In *Rubicon*, 27., 5–6.sz. (2016), 130–133. Vö. Borbándi Gyula: *A Teleki-Pelényi terv nyugati magyar ellenkormány létesítésére*. In *Új Látóhatár*, 1966/2.

¹² Sipos Levente: *Kristóffy József moszkvai magyar követ*. In *Rubicon Online*: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/kristoffy_jozsef_moszkvai_magyar_kovet/

lépést, amikor a Szovjetunió ultimátummal anektálta Besszarábiát, a mai Moldovai Köztársaságot. Az 1941. június 22-i, a Szovjetunió elleni német támadáshoz csatlakozó Románia és Szlovákia további esélyt kínált számunkra. Molotov 1941. június 23-án szinte udvarolt moszkvai követünknek: kormányának „nem volt észrevétele, hogy magyar követelések Románia kárára megvalósuljanak, e tekintetben a jövőben sem lesz észrevétele.”¹³ A magyar hadbalépés után Sztálin viszont – nem az 1919-es Kommünre, hanem az ellenforradalmi rendszer hangos szovjetellenességére és az 1941-es visszautasításra emlékezve – azonnal eldöntötte, hogy remélt győzelme után egész Erdélyt a mindenképpen a saját csatlósának szánt Romániának fogja adni.¹⁴

Amikor Magyarország 1940. november 20-án csatlakozott a német-olasz-japán Háromhatalmi Egyezményhez, angliai barátai feloszlatták az Angol–Magyar Társaságot,¹⁵ Pelényi János washingtoni magyar követ pedig lemondott megbízatásáról. Egy jó év múlva, 1941. december közepére hazánk már a világ három nagyhatalmával állt hadiállapotban. Kétségkívül nagyon nehéz külpolitikai helyzetben voltunk, jórészt saját hibánkból, a kisebbik helyett a nagyobbik rossz lépést választva. Ugyanakkor a politikai elit józanul mérlegelő része, az erőviszonyokat jól ismerő, és a hitleri politikát morálisan is elutasító Nyugat-barát irányzat azt remélte, hogy a demokráciák szövetsége meg fogja érteni Magyarország nehéz helyzetét és méltányolni fogja a háborús részvételt minél kisebb mértékűvé tenni igyekvő, majd a német szövetségből kiválni próbáló lépéseket. Ezek értéke azonban semmivé vált azzal, hogy 1944 márciusán Magyarország ellenállás nélkül fogadta a német megszállást, majd a Sztójay vezette bábkormány politikája a bűnök sorozatával a mélypontra vitte Magyarország nemzetközi megítélését. Eközben Szlovákiában azon a nyáron meg tudott szerveződni egy náciellenes felkelés, Románia pedig augusztusban – fiatal királya ügyes államcsínyével – átállt a szövetségesek oldalára. Így jutottunk oda, hogy a győztesek szemében Magyarország lett az utolsó csatlós, aki semmi jót nem várhatott az 1946-ban ismét Párizsban összeülő békekonferenciától.

¹³ *A moszkvai magyar követség jelentései. 1935–1941.* Vál. Peter Pastor. 1992, Budapest, 344. Idézi Szabó A. Ferenc: *Horthy Miklós és a kassai bombázás.* In *Valóság*, 54., 10. sz. (2011), 20–30. Vö. Sipos Levente: *A Kristóffy-távirat.* In *Rubicon*, 22. évf. 6. sz. (2011), 57–59.

¹⁴ Herczegh Géza: *A szarajevói merénylettől a potsdami konferenciáig. Magyarország a világháborús Európában 1914–1945.* Magyar Szemle Könyvek, 1999, Budapest, 359, 377.

¹⁵ Bán D. András: *Illúziók és csalódások: Nagy-Britannia és Magyarország, 1938–1941.* Osiris Kiadó, 1998, Budapest, 114–115.

A második Trianon

A háború alatt még mind a brit, mind az amerikai kormány méltányosabb határokat szeretett volna látni Közép-Európában, és ilyen terveket készítettek elő. Romsics Ignác bemutatta, hogy a washingtoni State Department az 1941-es határoknál jóval kisebb mértékben, de a határmenti, magyarlakta területek, így a Csallóköz, a Partium és Észak-Bácska Magyarországhoz tartozását javasolta.¹⁶ Rooseveltnél elnök egy nagy, közép-európai föderációt tartott optimálisnak, és annak vezetésében Habsburg Ottónak is komoly szerepet szánt.¹⁷ A brit történész C. A. Macartney 1942 és 1944 között több memorandumban is foglalkozott Magyarországgal határaival. A „győztes–vesztes” jutalmazás és büntetés helyett az egyenlő, méltányos bánásmódban látta a közép-európai népek tartós megbékélésének útját, optimálisan egy konföderáció keretében. Erdély esetében egy független erdélyi állam létrehozását tartotta a legjobb megoldásnak, ha ez nem lenne járható, úgy határrevíziót javasolt Magyarországgal javára a Partiumban és Székelyföld autonómiával való felruházását Románián belül.¹⁸

A második párizsi békekonferencián Magyarországgal 1947. február 10-én aláírt békeszerződésben azonban még a trianoninál is súlyosabb feltételeket volt kénytelen aláírni Gyöngyösi János, a kisgazdapárti Nagy Ferenc vezette négypárti koalíciós kormány külügyminisztere. A trianoni határokat visszaállítva és három faluval megtoldva, az önrendelkezési jog ismételt figyelmen kívül hagyásával tisztán vagy jelentős mértékben magyarok lakta területeket csatoltak el újra Magyarországtól. 1920-szal ellentétben a szerződés még papíron sem biztosította a szomszédos országok magyar lakosságának a nyelvhasználati és oktatási jogait. A 300 millió dolláros jóvátételi kötelezettség és a külföldi állampolgárokat a háború során ért vagyoni károk 66,5 százalékos kártérítési kötelezettsége rendkívül súlyos gazdasági terhet rótt a háborús pusztítások és az előbb német, majd szovjet fosztogatások miatt eleve tönkrement országra. Kizárólag a II. világháborúban vitt „vonakodó csatlós” szerep büntetése volt ez? De akkor ez miért nem érintette a náci Németországot Magyarországnál jóval lelkesebben kiszolgáló Szlovákiát és a szovjetellenes háborúban jóval nagyobb erővel részt vevő Romániát?¹⁹

¹⁶ Romsics, Ignác (ed): *Wartime American Plans for a New Hungary*. Boulder, Colo. and New York, Atlantic Research Publications, 1992

¹⁷ Kádár Lynn Katalin: *Eckhardt Tibor amerikai évei 1941–1972*. L'Harmattan, 2006, Budapest, 89–102.

¹⁸ Beretzky 2005, 119–121.

¹⁹ Két szomszédunk háborús szerepét plasztikusan mutatja be Ránki György (szerk.): *Hitler 68 tárgyalása keleteurópai államférfiakkal 1939–1944*. Magvető, 1983, Budapest

Az 1947-es békeszerződés előzményeit és döntéseit legújabbban a Nemzeti Közszerződési Egyetemen a közelmúltban tartott konferencia előadásai alapján készült tanulmánykötet mutatta be.²⁰ A téma szakértői széles spektrumban vizsgálták ezt a második Trianont. Gyarmati György, Ivánfi Miklós és Kiss Dávid tanulmányaiból látható, hogy a háború alatt és közvetlenül utána a Külügyminisztérium (elsősorban a béke előkészítésével megbízott Kertész István) és a Teleki Pál által létrehozott tudományos intézetek minden tőlük telhetőt megtettek azért, hogy a döntéshozók pontos képpel rendelkezzenek a Kárpát-medence néprajzi és gazdasági viszonyairól és a háború alatti magyar magatartásról. Szarka László, Popély Árpád, Zseliczky Béla, Vukman Péter és az erdélyi Lönhárt Tamás a szomszédos országokban a magyarságra nézve még a megvalósultnál is több hátránnyal járó terveket és a számukra minél előnyösebb béke érdekében tett politikai lépéseket ismerteti. Fülöp Mihály, a szerkesztő, az egész európai békerendezés, a nagyhatalmi politika keretébe helyezve tárgyalja az előzetes magyar illúziókat és az újabb elmarasztaló ítélet megszületését. A legfontosabb okra Baráth Magdolna mutat rá: Sztálin és a szándékait a gyakorlatban végrehajtó diplomataik (kiemelten Majszkij korábbi londoni szovjet nagykövet) kőkemény magyarellenes magatartása akadályozta meg, hogy a méltányosabb területi rendezést szorgalmazó nyugati javaslatokból bármi is megvalósuljon. Újdonságnak tekinthető, hogy még az 1920-as békéért elsődlegesen felelős francia politika is Magyarország javára akarta módosítani a trianoni magyar–román határt, de Bidault külügyminiszter javaslatát Molotov és emberei éppen úgy lesöpörték az asztalról, mint Byrnes amerikai és Bevin angol külügyminiszterét. A könyvben közölt térképek beszédes bizonyítékok erre. Cseh Gergő Bendegúz a fegyverszünetek betartásán örökdő Szövetséges Ellenőrző Bizottságok tevékenységén keresztül mutatja be, hogyan építette ki a Szovjetunió befolyását, majd uralmát Magyarországon és a többi vesztes országban. A Magyarország iránt egykor barátságot és jóindulatot tanúsító hatalmak erejéből mindössze arra telt, hogy a csehszlovák kormány által kezdeményezett egyoldalú lakosság-kitelepítést, az etnikai tisztogatásnak akkori formáját a Szovjetunió ellenében megakadályozzák. A tanulmánykötet megállapításai egybevágóak Romsics álláspontjával az erdélyi kérdés méltányosabb megoldására tett, egyszerre józanságról, kompromisszumkészségről, egy együttműködő Közép-Európáról, és a magyar közösség számára a két világháború közti elnyomásnál jobb helyzete érdekében tett erdélyi és budapesti erőfeszítésekről.²¹

²⁰ Fülöp Mihály (szerk.): *Az elfelejtett béke. Tanulmánykötet a párizsi magyar békeszerződés életbelépésének 70. évfordulójára*. Dialóg Campus Kiadó, 2018, Budapest

²¹ Romsics: *Erdély...*, 341–416.

A trianoni seb gyógyítása

A két háború között itthon és külföldön megjelent, határrevíziót szorgalmazó komolyabb írások – az önrendelkezés elvére hivatkozva – reális, a lakosság nemzetiségi összetételén alapuló javaslatokat tartalmaztak. Az 1938–1941 közötti – nagyhatalmi kegy alapján született – határváltozásokat ugyan nem legitimálta népszavazás, de az akkori filmfelvételek is igazolják, mennyire egybeestek az ott élők kívánságaival. Ez mégis – kitűnő barátunk, Bryan Cartledge találó kifejezésével – fausti paktum volt, rettenetes árat fizettünk a Hitlerrel cimborálásért. A Kárpát-medencében a háború, a holokauszt és a szovjet Gulagba hurcolás a legnagyobb veszteséget a magyarságnak okozta, ezt tetézte a magyarok jelentős részének kitelepítése Csehszlovákiából. A kommunizmus évtizedei erőltetett iparosítással és céltudatos telepítéssel nagymértékben megváltoztatták a Kárpát-medence etnikai arányait, az 1947-es párizsi békeszerződéssel elvesztett városok nagy részében a magyar elem kisebbségbe szorult.²² Az 1920-ban közel három és fél milliót kitevő magyar kisebbség száma ma a két és felet sem éri el, a lakosságon belüli arányuk pedig jelentős mértékben csökkent. Magyarországon a rendszerváltozás igényében és előkészítésében a magyar kisebbségek nyomorúságának jelentős szerepe volt, az utódállamokban pedig a magyar kisebbségek a pluralizmus és a demokrácia elsőszámú támaszainak bizonyultak. Érthető, hogy sokakban fölmerül a kérdés: Nem volt lehetőség 1990 után az etnikai viszonyokkal jobban összhangban álló határokat létrehozni Közép-Európában? Az 1975-ben aláírt Helsinki Záróokmány nem zárta ki a határok békés úton történő megváltoztatását, ha ez két állam közös megegyezésével valósul meg. Ez megtörtént a két német állam esetében, de csak egy elmebajos hiheti, hogy Magyarország bármelyik szomszédja kész volt akár néhány falu átengedésére, mondjuk népszavazás útján. Ha Magyarország ennek erőszakkal, háborúval próbált volna érvényt szerezni, az megalázó katonai vereséggel végződött volna. Emellett hazánk Milošević Jugoszláviájához hasonlóan nemzetközi páriává vált volna, kizárva magát az európai integrációból, minden erkölcsi, politikai és anyagi támogatásból. Egyetlen ország sem támogatta volna Magyarország területi igényeit. De ha mégis lett volna ilyen ország, történelmünk már megmutatta, hogy nagyhatalmi támogatásból tartós eredmény nem születik, sőt, ennek a vége könnyen

²² Dávid Zoltán: *A magyar nemzetiségi statisztika múltja és jelene*. In *Valóság*, 1980/8; Für Lajos: *Mennyi a sok sírkereszt? Magyarország embervesztése a második világháborúban*. Püski, 1989, Budapest, 69.; Kocsis Károly – Kocsisné Hodosi Eszter: id. mű, 12–13.

lehet tragédia, amint ezt a II. világháború igazolta. Veszélyes illúzió azt hinni, hogy most más lenne az eredmény. De a külpolitikai tényezőktől eltekintve is tudomásul kell vennünk, be kell látnunk, hogy a száz év alatt a Kárpát-medence etnikai viszonyaiban végbement változások nyomán ma a határváltozás az álmódosítások birodalmába tartozik. Ez azonban nem vezethet defetizmushoz, önfeladáshoz. A területi revízió zsákutcájából van kiút, Trianon valamiféle orvoslására, nemzetpolitikai céljaink érvényesítésére van lehetőség, esély.

1988-ban felvidéki fiatalok meghívtak Örsűjfalu melletti táborukba. Arról beszéltem, hogy Nyugat-Európában eltűnőben vannak a határok, szabad az utazás, a tanulás és a gazdasági tevékenység az egyes országok között. Ha egyszer Magyarország és szomszédai is eljutnának ide, megszűnne a határellenőrzés és a kisebbségekkel szembeni diszkrimináció, az lenne Trianon meghaladása, a rossz békeszerződés következményeinek eltörlése. Nem gondoltam, hogy a kommunista diktatúrák napjai már meg vannak számlálva.

A rendszerváltozásnak köszönhetően az álmok megvalósulásához közel kerültünk. 1990-ben azt reméltük, hogy a kommunizmusból szabaduló országok követni fogják a nyugati példát, Dél-Tirolt, a finnországi svédeknek, a belgiumi németeknek, a német–dán határvidéken élő kölcsönös kisebbségnek biztosított jogi státust. Hogy a kisebbségeket elnyomó régi politikát fölváltja a türelem és az őszinte kibékülés. Naivság volt ez? Lehet, de más út nem volt. A verbális, pláne a fegyveres konfrontáció nem volt alternatíva, eredménytelenségre volt kárhoyzatva, csak a két világháború köztinél nagyobb és erősebb magyarellenes egységfronthoz vezetett volna.²³ A 2004-ben elért EU-tagságunk és a schengeni rendszer azonban eltörölte Trianon látható jeleit, miközben a nemzeti kisebbségekkel szembeni türelmetlenség megmaradt. Ha szomszédaink politikusai ezen nem tudnak vagy akarnak változtatni, akkor nemzetközi keretben kell elérni a magyar kisebbségek önkormányzati, nyelvi és iskoláztatási jogainak és jövőjének a biztosítását.

A trianoni beteget a magyar kormányok – minden jó szándékuk és kezdeményezésük ellenére – nem tudták meggyógyítani, de a beteg él és szeretne fölépülni. Van-e remény a magyar kisebbségek helyzetének a rendezésére?²⁴ Az elvi megoldás régóta létezik. A nemzeti kisebbsé-

²³ A rendszerváltozás külpolitikájának egyik fő területét tárgyalja Jeszenszky Géza: *Kísérlet a trianoni trauma orvoslására. Magyarország szomszédai politikája a rendszerváltozás éveiben*. Osiris Kiadó, 2006, Budapest

²⁴ Számos tanulmány mellett főként a külpolitikai lehetőségeket mérlegeli tág történelmi keretbe foglalva színvonalas tanulmánykötetében Arday Lajos: *Nemzetállamok és kisebbségek. Történelem és idén-*

gek problémájának egyik első szakértője, Jászi Oszkár a Habsburg Monarchia felbomlásáról 1929-ben megjelent könyve utolsó soraiban összefoglalta a kiutat. „A valódi békéhez és konszolidációhoz vezető út csakis a következő lehet: 1. a határok revíziója minden olyan esetben, amikor egy homogén nemzeti kisebbséget nehézség nélkül lehet egyesíteni honfitársaival; 2. minden nemzeti kisebbség olyan hivatalosan elismert egységgé szervezése, amelynek joga van saját kulturális és oktatási rendszert fenntartani, s amelyet csak az állam iránti lojalitás korlátoz; 3. a túlcentralizált és bürokratikus államok decentralizálása a szabad helyi önkormányzat szellemében; 4. a kereskedelem akadályainak felszámolása, valamint a gazdasági és kulturális együttműködés lehetőségeinek növelése.”²⁵ Az első ponttól eltekintve ez egy ma is érvényes és megvalósítható program, amelyet továbbra is napirenden kell tartani.

A nemzeti szűkkeblőség ellenszere és az igényelt kisebbségi jogok, az önkormányzati igények teljesítésének legjobb útja a jogilag kötelező nemzetközi normák kidolgozása és érvényesülése lett volna. Az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet 1990 júniusában, Koppenhágában elfogadott ajánlásai sokat ígértek, csakúgy, mint az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésében 1993-ban elfogadott 1201-es határozat, de a végül megszületett Nyelvi Charta és a Kisebbségi Keretegyezmény nem tartalmazta az autonómiát, és számos kibúvót engedett. Reményt kínált még a Ballardur francia miniszterelnök által kezdeményezett, és az Európai Közösség által 1995-ben aláírt Európai Stabilitási Egyezmény. Ennek lényege a kétoldalú jószomszédsági egyezmények rendszere és a nemzeti kisebbségi jogok garantálása volt.

Herczegh Géza nemzetközi jogász, a Hágai Nemzetközi Bíróság egykori tagja, joggal mondogatta, hogy „ha a jog ma már védi a ritka növényeket és a veszélyeztetett állatfajokat, mennyivel inkább kell védenie ennek a jognak, elsősorban a nemzetközi jognak, azokat az emberi közösségeket, amelyek hátrányos, sőt nem egyszer kifejezetten veszélyeztetett helyzetben vannak, ami eltűnésükkel járhat.”²⁶ Régi tapasztalat, hogy nem elegendő az egyének jogait védeni, hiszen az ember közösségben él és dolgozik, a különféle kisebbségi csoportok is védelemre szorulnak a többség, az állam túlhatalma ellen. Noha az ENSZ (a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Konvenciója 27. cikkelyében) és az

titás Közép-Európában. L'Harmattan, 2016, Budapest. A jelen tanulmány témakörében 63 nyilvános vitaesten elhangzottakat adja közre Gecse Géza: *Nemzetpolitika – szorítóban. Aspektus – határok nélkül 2002–2017*. Püski Kiadó, 2017, Budapest

²⁵ Jászi Oszkár: *A Habsburg Monarchia felbomlása*. Gondolat, 1983, Budapest, 561.

²⁶ Kovács Péter: *Nemzetközi jog és a kisebbségvédelem*. Osiris Könyvkiadó, Budapest, 13. Vö. Németh Csaba: *Realitás vagy ábránd: a székely autonómia-törekvésekről*. In *Miskolci Jogi Szemle*, 4. évf. (2009), 2. sz. 171.

Plugor Sándor: Kézfogások, 1972
(Illusztráció Illyés Gyula verskötetéhez, fémkarc, 145×200 mm)

Európa Tanács leginkább egyértelműen az 1993-as, 1201-es ajánlásban olyan jogokról beszél, amelyeket „csoportjuk más tagjaival közösen” lehet gyakorolni, és kijelenti, hogy a helyi önkormányzat kívánatos,²⁷ túl sok európai ország nem osztja és nem fogadja el ezt a nézetet. De gondoljunk csak bele: tagadhatatlanul létezik idegenellenesség (xenofóbia) és faji megkülönböztetés. Ezeknek az előítéleteknek az egyes személyek nem mint egyének az áldozatai, hanem mint egy bizonyos etnikai vagy vallási csoport vagy közösség tagjai. Ha a jogok megtagadása, a hátrányos helyzet kollektív alapon történik, akkor a pozitív törvényes garanciáknak is egy egész közösséget kell érinteniük. A nyelvi és kulturális közösségi jogokat a kulturális autonómiával, az egy területen helyi többséget alkotó nemzeti kisebbségek jogait pedig területi autonómiá-

²⁷ A kérdés jelentős irodalmának az összefoglalása: Szalayné Sándor Erzsébet: *A kisebbségvédelem nemzetközi jogi intézményrendszere a 20. században*. Gondolat, 2003, Budapest

val lehet eredményesen garantálni.²⁸ Szemben a gyakori ellenvetéssel, ez sehol sem etnikai alapon hozható létre, előnyös az adott területen élő minden polgár számára. Viszonylag friss példa erre az Egyesült Királyságban az úgynevezett devolúció, Skócia, Wales és Észak-Írország önálló tartományi parlamenttel járó önkormányzata.

Az Európai Unióban az őshonos nemzeti kisebbségekhez tartozó polgárok száma meghaladja az ötvenmillió főt. Egyes tagállamok e kisebbségek nyelvét és kultúráját támogatják, míg mások, ha kimondatlanul is, jogaik csorbításával mielőbbi beolvasztásukra törekednek. Ennek szomorú példája a fiatal ukrán nacionalizmus, amely egy törvényben – tízéves kor fölött – föl akarja számolni a lakosság közel egynegyedét alkotó kisebbségek iskolarendszerét.²⁹ Az Európai Nemzetiségek Föderatív Uniója (FUEN) elnevezésű kisebbségvédelmi szervezet az 1945 óta hiányzó, és Magyarország által is régóta szorgalmazott érdemi kisebbségvédelem érdekében indította el az európai Nemzeti Kisebbségvédelmi Kezdeményezést (Minority Safe Pack). 2018. áprilisig jóval az egymillió fölötti aláírás gyűlt össze, ezért az új összetételű Európai Parlament és Bizottság köteles a kérdést napirendre tűzni és intézkedéseket hozni a magyar és a többi nemzeti kisebbség jólétének és jövőjének biztosítása érdekében. A kezdeményezés sikerére is alapozva a Székely Nemzeti Tanács tavaly májusban indította el az aláírásgyűjtését a nemzeti régiók támogatása érdekében. Joggal állítja Izsák Balázs elnök, hogy a kormányoktól független európai uniós lépésekre van szükség, annak érdekében, hogy megmaradhasson a „Székelyföld székelynek, Kalotaszeg, Partium, Felvidék magyarulta területei magyarnak”. A megfelelő számú aláírás összegyűlésének tétje, hogy hiába léteznek kisebbségvédelmi ajánlások, hiába fogadott el az Európa Tanács fontos egyezményeket, amelyeket az összes tagállam aláírt, nehéz lesz számonkérni az európai kormányokon és szervezeteken a kisebbségi jogok megsértését vagy elhanyagolását. Pedig jogos és indokolt a cél: a régiók, köztük a közigazgatási hatáskörökkel nem rendelkező földrajzi körzetek lemaradását megakadályozni, megelőzni vagy behozni, a gazdasági, társadalmi és területi kohéziót fenntartani, hogy közben sajátosságaik ne változzanak meg. Ehhez biztosítani kell számukra a hozzáférést a strukturális ala-

²⁸ A regionalizmussal és a kisebbségek autonómiájával foglalkozó magyar szerzők listája hosszú, Bakk Miklós, Bárdi Nándor, Bíró Gáspár, Éger György, Gerencsér Balázs, Grúber Károly, Halász Iván, Hamberger Judit, Joó Rudolf, Kántor Zoltán, Lőrincz Csaba, Molnár Gusztáv, Öllös László és Vizi Balázs írásait emelem ki. A nemzetközi horizontra is kitekintő alapvető munka Győri Szabó Róbert: *Kisebbség, autonómia, regionalizmus*. Osiris Kiadó, 2006, Budapest.

²⁹ Jeszenszky Géza: *Mi lett az ukrán–magyar barátságból?* In *Magyar Szemle*, 27. évf. 11–12. sz., 2018. november–december, 96–108.

pokhoz és más EU-alaphoz, forráshoz, programhoz. Meg kell teremteni a garanciákat a régiók gazdasági fejlődéséhez, ha azt akarjuk, hogy az Unió és az egyes tagországok kulturális sokszínűsége fönnyelmaradjon.

Ábrándozás helyett arra kell koncentrálni, ami visszautasíthatatlan: a papíron, esetleg szerződésben is már létező jogok maradéktalan biztosításához. Mit is követelnek a magyar kisebbség képviselői a rendszer-változás óta? Magyar fölliratokat, magyar nyelvű oktatást, demokratikus önkormányzati jogokat. Ha azt akarjuk, hogy a demokratikus szellemenben gondolkodó világ megértse és támogassa a kisebbségi sorban lévő magyarok jogos igényeit, a hazai politikai erőknek egységesen kell azok mellett kiállniuk. A szomszédosági politikában is az egyetértésre, idegen szóval konszenzusra kell törekednie az egymást váltó kormányoknak.

Trianon több, mint Erisz almája Közép-Európa népei között. A kisebbségi jogok biztosítása világprobléma, a béke és a nemzetközi stabilitás nélkülözhetetlen föllétele, hiszen az államok nem homogének, szinte mind-egyikben jelentős számban élnek nemzeti, nyelvi kisebbségek. A Szlovákiában élő magyarok mártír-politikusa, Esterházy János már nyolcvankét évvel ezelőtt világosan megfogalmazta: „Az igazságos nemzetiségi politika sokkal nagyobb biztonsági koefficiens, mint sok-sok írott törvény, [...] biztosabb minden Maginot-vonalnál, mert semmi sem erősít meg egy államot jobban, midőn abban nemcsak a többségi, de a kisebbségi állampolgárok is teljes mértékben otthon érzik magukat.”³⁰

A magyar nemzet kulturális egységéből kiindulva erkölcsi és politikai támogatással, befektetésekkel, diplomáciai lépésekkel, érveléssel, kedvezménytörvénnyel, állampolgársággal tudjuk támogatni a határ túloldalára került magyarokat, ezzel egyúttal növelve egész Közép-Európa életszínvonalát, stabilitását és tekintélyét. Az együttműködési formák további erősítésére van szükség a Kárpát-medence magyar pártjaival a nemzetpolitikai célok érdekében. Kívánatos a határon túli magyar közösségek belső ellentéteinek csökkentése is, és ezzel a magyarok lanyhuló választási aktivitásának az erősítése. Ösztönözni kell a magyar nemzetiségű szülőket az anyanyelvű oktatási lehetőségek maximális kihasználására, bemutatva a magyar műveltség megszerzésének fontosságát, a magyar tudomány nagy eredményeit, és a magyar nyelvtudás kézzelfogható gazdasági előnyeit.

A Kárpát-medencében élő magyarságnak létérdeke, hogy békében és lehetőleg barátságban éljen valamennyi szomszédos néppel, nemzettel.

³⁰ Molnár Imre: *Esterházy János. 1901–1957*. Nap Kiadó, 1997, Dunaszerdahely, hátsó fedőlap.

Elvben ez nem nehéz, hiszen ma legtöbbjünkkel azonos katonai és politikai szövetségben, a NATO-ban vagyunk. Tagjai vagyunk a közös jólét ígérő Európai Uniónak is, illetve két szomszédunk a tagságra törekszik. A jó együttműködésnek az alapja csak a többségi és kisebbségi népcsoportok alkotmányos egyenjogúsága lehet. Európa nyugati felében ez, a decentralizáció, a helyi demokrácia, az önkormányzat, az autonómia ma mindennapi gyakorlat. Európa országainak érdeke, az 1920-as és az 1947-es magyar békeszerződést előkészítő és aláíró nagyhatalmaknak pedig felelőssége, hogy Trianon legnagyobb kárvallottjai, a magyar kisebbségek végre föllélegezhessenek, és szülőföldjükön, őseik földjén ismét otthon érezhessék magukat.

Egyedül vagy barátokkal?

Magyarország és a nagyhatalmak 1848-ig visszamenő viszonyának áttekintéséből fontos és megszívlelendő tanulságok vonhatók le. Teljességgel alaptalan és rendkívül káros az 1930-es években a szélsőjobboldal publicisztikájában megjelenő és újabban ismét gyakran elhangzó vélemény, hogy „egyedül vagyunk,” hogy a Nyugat mindig ellenségesen tekintett a magyarokra: cserbenhagyta a szabadságharcokban, a határok kérdésében pedig mindig ellenünk foglalt állást. Még a szovjet, illetve orosz magatartásban sem volt kizárólagos a magyarokkal szemben a szlávokat és a románokat támogató állásfoglalás, ahogy ez 1940–41-ben meg is mutatkozott.

A nyelvében elszigetelt és a történelmi területének nagyobb részét elvesztő magyar nemzet számára a biztonságot és jólétet garantáló jövőhöz – szerintem – minél több barát szerzésén és megtartásán vezet az egyetlen út. A két párizsi ítélet alapvonalait meghatározta a két világháborúban a vesztes oldalon álló helyzet, de a részletek, a rendkívül részrehajlóan meghúzott határok tekintetében az számított, hogy a baráti beállítottságú szakértőknél és politikusoknál többen voltak és nagyobb befolyással rendelkeztek az elfogult és/vagy ellenséges érzelmeket táplálók. Ráadásul ezek közül sokan kezdetben rokonszenveztek a magyarokkal, és csak a megalapozott bírálatukra adott agresszív magyar válaszok fordították őket érzelmileg is ellenünk. A magyarellenes elfogultak között Sztálin szerepe volt a legkárosabb, hiszen 1946-ban a többi nagyhatalom méltányosabb magyar határokat tervezett és támogatott. Az 1956-os forradalommal és 1989-ben vitt szerepünkkel visszanyertük a demokratikus világ rokonszenvét. A NATO- és EU-tagságunkkal sok szövetségest, köztük őszinte barátokat nyertünk. Ez garancia minden esetleges támadás, agresszió ellen, és minden más veszéllyel szemben – legyen az járvány, migrációs nyomás vagy klímaváltozás – segít a közös föllépés.

Nem az a jó barát, aki sosem bírál, csak dicsér. A kritikát nem sértődéssel és haraggal kell fogadni, abból okulni kell. Az I. világháború előtti, az akkori hazai sajtó és a közhangulat által ellenségesen fogadott bírálat jogossága ma vitathatatlan. Gál István, az angol–amerikai kapcsolatok kutatója és a közép-európai sorsközösség hirdetője már 1939-ben rámutatott az akkori *Magyar Nemzet* hasábjain, hogy „a magyar önvizsgálat nagy klasszikusai szinte szóról szóra azonos hangnemben nyilatkoztak a magyar sorskérdésekről, mint az angol publicisztika radikális elméi. A különös csak az, hogy a magyar visszhang elsősorban az uralkodó rétegeknek kedvező, bírálatmentes angol magyarszakértők iránt viseltetett megértéssel. A belső magyar fejlődés szempontjából pedig csak haszonnal járt volna a szlávbarát, magyarbíráló, szociális, 'baloldali' angol történészek, jogászok és publicisták műveit behatóbban megvizsgálni és a tanulságokat levonni.”³¹ Voltak, akik ezt az 1910-es években is látták, mint Jászi Oszkár, vagy az 1930-as és '40-es években Szekfű Gyula, Keresztury Dezső és Illyés Gyula. Utóbbi a *Magyar Csillag* folyóirat főszerkesztőjeként tanácsolta, hogy nézzünk szembe a kedvezőtlen véleményekkel, „nem az igazat mondják-e? Nem kitűnő leckealkalmak-e elsősorban hibáink levetésére?” Az indokolt korrekció csak ezután jöjjön. A hivatalos körök általában lehurrogták mind a belülről, mind a kívülről érkező jótanácsokat. Ha hallgattunk volna rájuk, másként alakult volna a magyar történelem.

A több mint négy évtizedes kommunista diktatúra alatt a kisebbségi sorba került magyarok kettős elnyomás alatt éltek, ráadásul magántulajdonukat is elveszítették. Az 1989–90-es rendszerváltozással esélyt kapott a magyarság hatalmas anyagi, demográfiai és erkölcsi veszteségei legalább részleges pótlására. Harminc év alatt életszínvonalban, az infrastruktúrában, az ország külső arculatában elért jelentős fejlődés földrajzilag és társadalmilag egyenlőtlenül oszlik el, másrészt szomszédainkhoz és sorstársainkhoz képest eredményeinkkel nem lehetünk elégedettek. A 20. század borzalmi elmúltak, de ma új veszélyek jelentkeznek, és ezek egész Európát, sőt az egész emberi civilizációt fenyegetik. Egyedül ezekkel aligha tudunk megbirkózni, de a valódi barátokat fölismerve, velük együttműködve orvosolhatjuk a 20. századi balsors és balítéleteink máig ható következményeit, és – sorstársainkkal együtt – a 21. század nyertesei lehetünk. Ez az utolsó kétszáz évünk tanulsága és üzenete.

³¹ Gál István: „Magyarország és a dunai államszövetség”, In *Magyar Nemzet*, 1939. november 26., ill. Gál István: *Magyarország és az angolszász világ*. Argumentum Kiadó – Országos Széchényi Könyvtár, 2005, Budapest, 215.